

*Долинська Л. М.,
викладач вищої категорії**Мукачівського кооперативного торговельно-економічного коледжу*

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОЕЗІЙ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА МИКОЛАЇ БОЖУК

Анотація. Метою статті є порівняльний аналіз життя і творчості двох поетес, що жили у різних часових площинах, проте в обох яскраво простежуються схожі тенденції. Леся Українка – уродженка Поділля, майже весь час прожила на Волині, а Миколая Божук – закарпатка, названа «талановитою дитиною зеленої Верховини», котра, хоч і не залишила великого поетичного спадку, зробила свій вагомий внесок у розвиток літератури Срібної Землі. Обидві мисткині близькі до народу, їхня творчість сягає глибин народної пісні. Про це свідчать назви їхніх творів, наприклад «На крилах пісень», «Лісова пісня», «Хотіла б я піснею стати» Лариси Косач та «Ні, не співатиму пісень», «Пісня», «Поети, не смійтесь, що я заспівала...» Василини Божук. Лариса та Василина зростали у багатодітних сім'ях, дівчата були хворі на сухоти, для обох весна була новою надією на життя, адже восени хвороба загострювалася, а ті, хто діждали весни, могли радіти і творити. Миколая Божук (саме під таким літературним псевдонімом виступала Василина, що мала двоюрідну сестру також Василину, отже, прибрала собі ім'я батька і стала Миколаєю) прожила 31 рік, тоді як Леся Українка (названа на честь дядька по матері Михайла Українця – Драгоманова) мала 42 роки, коли перестало битися її серце. Цього року відзначаємо 150-річчя зі світлого Лесино дня, більше 80-ти років тому пішла у небуття Миколая, яку письменник Юрій Станинець назвав Закарпатською Лесею Українкою. Порівнюючи творчість поетес, можемо відзначити, що потужний струмінь Волинської Мавки, мешканки соснових лісів та росянистих луків справив значний вплив на багатьох майстрів поетичного слова, а тим більше він позначився на віршах Дитини Верховини – Миколаї Божук. Не применшуючи значення та якості поетичного доробку останньої авторки, відзначимо, що ця особливість простежується навіть у назвах збірок. Так, перша збірка Дочки Прометея мала назву «На крилах пісень», а зібрання віршів Миколаї Божук з'явилося під назвою «Я зберу той жар у пісню». Навіть одна і множина ключового слова «пісня» свідчать про масштаб і силу творчого духу авторок. Назва вірша «Досвітні огні» з вищезазначеної збірки Лесі Українки збільшує широту обрії, до котрих прагнула її закарпатська послідовниця. Очевидно, що жар поетичного таланту Миколаї Божук, який досі не згас, мав би перерости у вогонь загальнонаціонального значення, розгорітися розкриттям образів і символів, якщо б хвороба відступила, а життя не обірвалося так рано. Вже існує в українській літературі порівняння поета з метеором, що ясно спалахнув та швидко згас. Цю паралель можна провести щодо Миколаї Божук та Лесі Українки.

Ключові слова: компаративний аналіз, література Срібної Землі, загальноукраїнський літературний процес, творчість Лесі Українки, Закарпатська Леся Українка.

Постановка проблеми. Література Закарпаття – це особливе явище. Його не можна розглядати окремо від загальноу-

країнського літературного процесу. Історичні умови довгий час склалися так, що, перебуваючи під впливом інших держав, закарпатські письменники найчастіше писали сумішню місцевого діалекту з російською мовою. За часів правління Чехословацького уряду культура та література краю, відомого як Підкарпатська Русь, розвивалася більш динамічно. Про це свідчать твори Миколаї Божук та Марусі Тисянської, що продовжили традиції Василя Гренджі-Донського, Олександра Духновича, Ірини Невицької, Марійки Підгірянки. Молоде літературне покоління із запалом включилося в культурно-суспільну роботу, щоби підвищувати рівень національної свідомості місцевого населення. Мешканці Закарпаття пережили кілька хвиль денационалізації, політика кожної нової влади (Австро-Угорщини, Румунії, Чехословаччини) змушувала послуговуватися рідною мовою виключно в побуті, здобувати освіту мовою панівної держави. З одного боку, це було добре, адже знання мов ніколи не зашкодить, окрім того, населення краю створило демократичне поліетнічне середовище, у якому досі мирно вживаються різні національності та представники їхніх літератур, проте, з іншого боку, ця демократичність не змушувала досконало вивчати рідну мову й літературу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Миколая Божук була серед тієї прогресивної частини суспільства, котра особистим сподвижницьким учительським прикладом навчала дітей Карпатської України своєю мовою. Для маленьких краян вона писала вірші, п'єси, яких замало було на теренах Закарпаття з відомих причин. Її лірика сповнена якогось дива. «Це, власне, і чистота, яка не дбає про вишуканість вислову, повторює знані порівняння, епітети, але при тому малює своє життя, окреслює лаконічно свої власні переживання таким чином, що ми віримо в її реальність і непідробленість», – сказав Дмитро Павличко [1, с. 32]. Вивченням та аналізом творчого доробку Лесі Українки займалося багато дослідників, зокрема М. Жарких, А. Кіпа, В. Агєєва, Т. Гундорова, В. Петров, Р. Задеснянський. Науковці відзначають високу майстерність письменниці, жанрове розмаїття, багатопроблемність творів, дехто (наприклад, М. Жарких) вказує на надмірну прискіпливість поетеси до критиків, зокрема Сергія Єфремова, котрий відзначав збіднення тематичних обріїв сучасних йому письменників, згадуючи критичну статтю Лесі Українки, де вона високо оцінює творчість письменників Буковини [2]. Серед дослідників творчості Миколаї Божук слід назвати таких, як Н. Ребрик, Л. Бабота, Г. Божук, В. Гомонай, М. Кабалюк-Тисянська, В. Гренджа-Донський, В. Пачовський, М. Лелекач. Молодомузівець Василь Пачовський у «Присвяті Миколаї Божук», відзначаючи неординарний талант вчительки-поетки, закликав:

Нехай з грудей лунає спів –
Народний біль, народний гнів,
Як клекіт з хвилі моря [3, с. 37].

Метою статті є визначення провідних мотивів творчості мисткинь, впливу творчості Лесі Українки на її послідовницю за горами; порівняння, наскільки позначилися на творах Миколаї Божук місцеві діалекти, яку роль відіграла літературна мова під час написання творів, як через назви, образну систему, художні засоби простежується масштабність поетичного слова обох авторок; зазначення спільних ознак поетичного слова.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи творчість двох українських жінок – Лесі Українки та Миколаї Божук – як помітного явища в загальноукраїнському літературному процесі, можемо назвати їхнє життя «недоспіваною піснею». За життя Леся Українка багато встигла, свідченням чого є 12-томне видання її творів. Є всього три віршові збірки, понад 115 поезій поза збірками й так звані невіршові пісні, поеми, переклади, критичні й фольклорні матеріали, але від самого початку вона голосно заявила про себе на всю Україну так, що навіть Іван Франко помітив цей потужний голос, виокремивши її серед інших митців. У чому ж її сила? Мабуть, найголовнішою перевагою є те, що особисті проблеми вона ніколи не ставила вище загальнолюдських:

І все-таки до тебе думка лине,
Мій занапащений, нещасний краю!
Як я тебе згадаю,
У грудях серце з туги, з жалю гине.
Сі очі бачили скрізь лихо і насилля,
А тяжчого від твого не видали,
Вони б над ним ридали,
Та сором сліз, що ллються від безсилля.
О, сліз таких вже вилито чимало, –
Країна ціла може в них втопитись;
Доволі вже їм литись, –
Що сльози там, де навіть крові мало! [4].

Так само і Миколая Божук, спадщину якої складає єдина прижиттєва збірка, названа «Поезії», до якої увійшло 55 віршів, суспільне ставить вище особистого. Друга збірка «Мережки» залишилася в рукописі і могла загубитися назавжди, якщо б чоловік поетеси Михайло Штефуца не подбав про встановлення змісту збірки, що готувалась. Частина віршів (29), що мала входить до «Мережок», вже публікувалася, Михайлові вдалося встановити 13 поезій із 19 нових, не друкованих раніше. Отже, дослідники творчості мають шанс відновити справедливість, віднайшовши, можливо, не назавжди втрачені поезії Божуківни. Сьогодні відомі понад сто віршів поетки, одне коротке оповідання, п'єса, написана у співавторстві з А. Бойчук, декілька шкільних сценаріїв урочистих заходів, статей, епістолярна спадщина (близько 20 листів до Ю. Станинця). Проте однаково зі своєю попередницею Миколая стверджувала:

Тобі, мій рідний, милий краю,
Свою присягу я складаю:
Йду хмарі глядати кінець,
Мій краю!
Тобі то вірність віддаю
І пісню щирю нині в'ю,
За тебе в бій готова я,
В надіях вся душа моя... [1, с. 279].

Компаративний аналіз цих поезій дає змогу відзначити, що обидві жінки фанатично служать ідеї про кращу долю свого краю, і хоча кожна з них Вітчизну вбачає в різних територіальних межах, проте для обох нестерпним було приниження

українців [5, с. 7]. Будучи національно свідомими, сповідуючи людиноцентризм, борчині готові віддати власне життя заради вільного розвитку кожного члена суспільства та прогресу країни загалом. Вірші пересипані епітетами: «занапащений, нещасний» край у Лесі Українки та «рідний, милий» – у Божуківни [6, с. 49]. Ці епітети антонімічні, проте зміст у них один, бо попри все Батьківщина для обох однаково дорога. З історичного погляду вірші як документи кожен своєї доби підтверджують факт перебування різних територій України під постійним гнітом. Шкода, що жодна з них не дожила до незалежності нашої держави, не відчула справжнього духу свободи. Іншим країноцентричним мотивом є оспівування краси рідного краю. У Лесі Українки є цикл віршів «Красо України, Подолля», написаний через вимушені мандрівки у зв'язку з поїздками на лікування. Туга за рідним краєм відбивалася навіть у віршових розмірах: швидкий рух поїзда – амфібрахієм, уповільнений перед зупинками – хореем. Авторка малює гарну словесну картину: «хороші, красні села», «хати садками вкриті, срібним маревом повиті». У рядках «Коло сел стоять тополі, розмовляють з вітром в полі» постає образ Шевченківської України. З рухом поїзда вимальовуються нові картини: «хвилюються лани золотії», «бори величаві, густії провадять таємну розмову». Несподівано з'являються «ярочки зелененькі, стежечки по них маленькі, перевиті, мов стрічечки, збігаються до річечки». Леся Українка так майстерно нанизує слова, що читач може відчутти себе співучасником подорожі та через вікно потяга спостерігати зміну пейзажів. Природні красиви Поділля чарують, але не заступають народного горя. Це тільки одна з дев'яти поезій зазначеного циклу. Зауважимо, що Леся Українка об'єднувала поезії у цикли не за хронологічним, а за тематичним принципом, причому так підбирала вірші, щоб зростала напруга головної думки. Такий самий принцип об'єднання віршів у цикли застосовував Іван Франко. Миколая Божук також малює словесні пейзажі, котрі не менш видовищні, хоча й специфічно гірські:

Рвесья, лине душа моя
На рідні простори,
До маленьких віконечок
На синій гори!
Душа рвесья в хатиночку,
Соломою вкриту
Ніжним співом соловейка
Й садочком повиту.
Туди рвесья і несесья,
Там щастя шукає,
Ріднесенька хатиночка
Сльозами вітає!... [1, с. 54].

Тут, як у попередній поезії авторства Лесі Українки, майже Шевченківська сумна ідилія: хатинка, вкрита соломою, тоне у садочку, де чути спів соловейка. Садочок, щоправда, не вишневий (у горах росли яблуні чи сливи), повиває ту хатинку. Якщо у Лесіному вірші пейзаж рухливий, змінний, то тут статичний, вічний, як і самі гори, а віршовий розмір хорей набагато краще це передає.

Природа, як бачимо, відіграла особливу роль у житті обох поетес. Зміна пор року – це для хворих на туберкульоз нові болі і страждання в холодні періоди та надія на одужання у теплі весняні й літні дні. Обидві поетеси пишуть про бажання жити. Миколая Божук дуже мріяла про одужання та можливість творити поезії, що самі лилися з її серця. Навіть у день напередодні відходу в іншій світі Миколая вірить у чудесне зцілення:

Як страшно здавалось, –
Тумани грізні
Назустріч здіймались
В дорозі мені!
Суворим морозом,
З мечем у руках –
Хотіли навіть
Ненависний страх!..
Та серце стерпіло
Страшну ту юрбу,
У вірі-любові
Скінчило боротьбу,
Тепер мені легко,
Я щастя знайшла,
Бо в мене побіда, –
Недоля пройшла [1, с. 56].
Ось як це категорично виглядає в Дочки Прометея:
Гетьте, думи, ви, мари осінні!
То ж тепер весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?
Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні! [4].

Дві поезії, дві авторки, дві долі – два лексичні полюси, втілені в антонімах, протиставленнях, оксимороні, всупереч туманам, морозу, недолі, страху – боротьба, віра-любов, щастя, побіда в Миколаї Божук та молода людина з думами сумними, співом серед лиха, сподіваннями через зневіру в Лесі Українки. В обох усе автобіографічно, поліфонічно та глобально. Сум у власному житті поетеси передають паралелізмом у природі: тумани грізні, суворий мороз (поезія Миколаї Божук) та думи осінні, квіти на морозі, темні ночі (вірш Лесі Українки). Окремим мотивом є інтимні переживання Лесі Українки та Миколаї Божук, але це тема нового дослідження.

Висновки. Таким чином, література Закарпаття є україноцентричною. Хоча в закарпатській поетеси трапляються слова, що не відповідають літературним нормам, вони є специфікою Закарпаття (побіда, боротьба, рвеса, несення в розглянутих віршах Миколаї Божук). Вітаючи появу поетеси в літературі Підкарпатської Русі, В. Гренджа-Донський радів із того, що побільшає творів українською літературною мовою, адже відомо, що саме він першим на Закарпатті почав творити мовою Шевченка. Безперечно, творчість Лесі Українки вплинула на розвиток таланту Миколаї Божук, котра, будучи вчителькою, могла виховувати національно свідомих громадян, готових відстоювати мову й територію, свободу й демократію. Її життєве кредо: «працювати аж до смерті на користь нашого любимого Народу!!!», і своїм коротким життям Миколая це засвідчила. «Вже тяжко хворою була, а не переставала вчити, виховувати, писати і все для того народу, з котрого вийшла», – написав у спогаді про поетесу Ю. Станинець [1, с. 308]. Спорідненість мотивів, образів, настроїв двох поетес свідчить про тісний зв'язок між літературними доробками письменників Срібної Землі та інших територій України. Інтеграція галицьких, буковинських, закарпатських письменників у загальноукраїнський літературний процес – це збагачення національної літератури тематикою, образами, художньо-зображальними засобами, а бажання привносити новий струмінь у рідне поетичне мистецтво заслуговує на високу повагу. Означені письменниці мають чимало спільного: їхнім віршам притаманні виразна ритмізація та музичність, у них домінують народно-поетичні образи, поетеси стали взірцем служіння рідному народові й Батьківщині.

Література:

1. Божук М. Я зберу той жар у пісню.../ передмова Л. Баботи, Д. Павличка. Літературно-краєзнавча серія «Люби своє». Ужгород : Гражда, 2009. 336 с.
2. Жарких М. Світла й тіні нової краси. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/NewBeautyLightsShadows.html>.
3. Голомб Л. Василь Пачовський. Закарпатські сторінки життя і творчості поета. Ужгород : Гражда, 2009. 146 с.
4. Лєся Українка. Зібрання творів : у 12 т. Київ : Наукова думка, 1975.
5. Маранська І., Мінич Г. Теоретичні аспекти компаративного вивчення шкільного курсу літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2020. № 31–33. С. 7–15.
6. Ляхова М. Новітні тенденції сучасної лінгвістики та літературознавства. *Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції педагогічних працівників*. Харків, 2020. С. 49–53.

Dolynska L. Comparative analysis of Lesya Ukrainka's and Mykolaya Bozhuk's poetry

Summary. The content of the article is a comparative analysis of the life and work of two poets who lived at different times, however, both clearly show similar trends. Lesya Ukrainka, who was born in Podillya, lived in Volyn almost all the time, and Mykolaya Bozhuk is a Transcarpathian, who was called a “talented child of the green Verkhovyna”. Although Mykolaya Bozhuk did not leave a great poetic heritage, she made a significant contribution to the development of *Silver Land* literature. Both writers are close to the people, their work reaches the depths of folk song. This is evidenced by the names of their works, such as “On the Wings of Songs”, “Forest Song”, “I would like to be a song” by Larysa Kosach and “No, I will not sing songs”, “Song”, “Poets, do not laugh that I have sung...” by Vasylyna Bozhuk. Larysa and Vasilina grew up in large families, the girls had tuberculosis, and spring was a new hope for life for both of them, because in autumn the disease worsened, and those who were able to wait for spring could rejoice and create. Mykolaya Bozhuk (it was a literary pseudonym of Vasilyna, who also had a cousin Vasilina, so she took her father's name and became Mykolaya) lived for 31 years, while Lesya Ukrainka (named after her uncle Mykhailo Ukrainets' Drahomanov) had 42 years when her heart stopped beating. This year we commemorate the 150th anniversary of Lesya's death, and more than 80 years ago Mykolaya, whom the writer Yuriy Stanynets called Transcarpathian Lesya Ukrainka, passed away. Comparing the creative work of poets, we can note that the powerful stream of Volyn Mavka, a resident of pine forests and dewy meadows had a significant impact on many masters of the poetic word, and it also affected the poems of the Child of Verkhovyna Mykolaya Bozhuk in a special way. Without diminishing the importance and quality of the poetic work of the latter author, we note that this feature can be traced even in the titles of collections. Thus, the first collection of Lesya Ukrainka was called “On the Wings of Songs”, and a collection of Mykolaya Bozhuk's poems appeared under the title “I will gather that heat into a song”. Even the singular and plural of the keyword “song” testifies to the scale and strength of the creative spirit of the authors. The title of the poem “Dawn Lights” from the above mentioned collection of Lesya Ukrainka increases the breadth of horizons to which her Transcarpathian follower aspired. It is obvious that the flame of Mykolaya Bozhuk's poetic talent, which has not been extinguished to this day, should grow into a fire of national significance, ignite the revelation of images and symbols if the disease had receded and life had not ended so early. There is already a comparison in Ukrainian literature of a poet with a meteor that clearly flashed and quickly died out. This parallel can be drawn in the case of Mykolaya Bozhuk and Lesya Ukrainka.

Key words: comparative analysis, literature of the Silver Land, all-Ukrainian literary process, works of Lesya Ukrainka, Transcarpathian Lesya Ukrainka.